

Fig. 1. Ullerup. Ydre, fra nordøst.

E. M. 1956

ULLERUP KIRKE

NYBØL HERRED

Kirken, der ifølge Haupt i katolsk tid var viet *S. Laurentius*, var indtil midten af 1500'rne hovedkirke for Ullerup og det derunder liggende Asbøl sogn¹. Før 1509 betalte de to kirker i fællesskab 24 skilling lybsk i cathedraticum (jfr. p. 2224, note 2); nævnte år skulde Ullerup alene udrede 12 sk., men endnu efter 1548 havde kirkerne fælles præst (jfr. Asbøl, Åbenrå amt, p. 1906). 1527 ses kongen at have konfirmeret et af menigheden foretaget præstevalg, skønt han tidligere synes at have disponeret umiddelbart over kaldet, men da sognemændene i Ullerup og Asbøl også 1548 har foretaget præstevalg, der denne gang konfirmeredes af Slesvigbisen, må det antages, at valgretten normalt har ligget hos menigheden. I øvrigt lå kirken fra 1544 under kongen, indtil den 1564 tilfaldt hertug Hans d. Yngre, efter hvem den kom under de glycksborgske hertuger². 1779 kom den atter under kongen, der besatte kaldet umiddelbart gennem tyske cancelli.

I kirken fandtes et *S. Anna alter*, i tilknytning til hvilket sognepræsten Thomas Jebsen 1506 stiftede et *S. Annæ selvttredie gilde*³.

Under krigen 1864 var kirken af danskerne omdannet til »blokhus«, med skydeskår i murene, brystværn i vinduerne og østgavlen gennembrudt⁴.

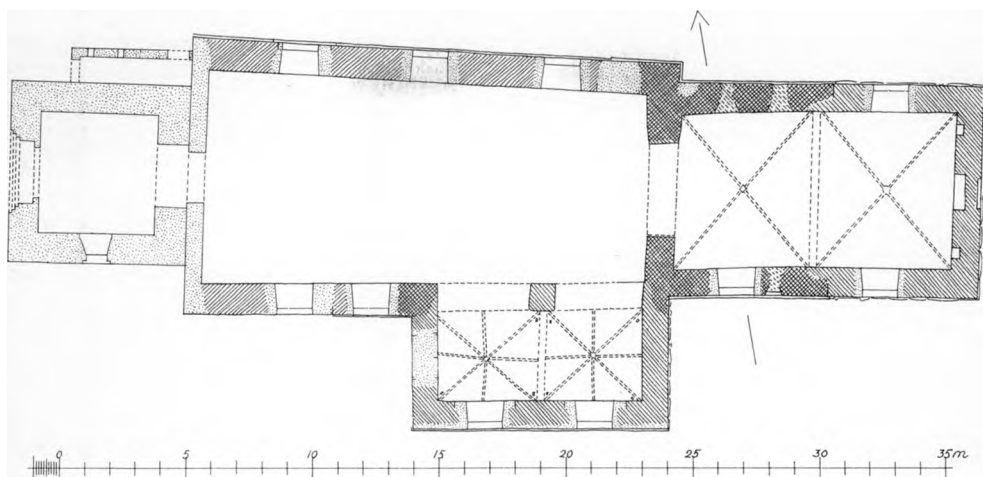

Fig. 2. Ullerup. Plan 1:300. Målt af El. M. 1956.

Ifølge et *sagn*⁵ skulde kirken oprindelig være bygget i Brobøl ved sognets vestgrænse, men om natten slæbtes stenene længere ind i sognet på en høj, hvor kirken endnu ligger.

Det af hertug Philip af Glycksborg 1633 ff. opførte *†Filipsborg* rummede et *slotsskæpel*⁶, der indviedes 28. aug. 1636. Til kapellet hørte et tårn med to klokker, der slog halvtimes- og kvarterslag, som hørtes helt til Blans strand. Slottet forsvandt allerede før år 1700.

Kirken ligger på byens højeste punkt, østligt i landsby og sogn. Den ret store kirkegård, der er udvidet mod øst og sydøst efter 1931, hegnes af kløbstensdiger, som omkring den ældre del stammer fra årene 1860—62⁷, da kampestensdigerne blev omsat og kløvet. Køreporten med flankerende låger i vest, af støbejern mellem granitstolper, er sammen med de tilsvarende låger i nord og syd anskaffet 1860—63⁸. Til kirkegårdens sidste udvidelse er der køreport med fodgængerlåger (jerngitre) mellem piller af røde mursten. Langs de tre ældre diger findes en række store træer, således som tilfældet har været langt tilbage i tiden; 1618 nævnes f. eks. indkøb af lind til »dem Kerckhaue«⁹ og 1671 af ask¹⁰.

Ringmuren forbedredes 1614, og 1621 hentedes sten til samme⁹, mens der efter en omsætning 1791 solgtes sten⁷. 1616 nylavedes og forbedredes den store, vestre port samt nord- og sydporten⁹, som antagelig kun har været til fodgængere. Vestporten, der synes at være blevet fornyet 1804⁸, blev nedrevet 1860⁷ (sml. i øvrigt fig. 4).

†Kirkeriste. 1634—36 arbejdedes der på ristene til »dem Kirchhove«, og førstnævnte år anskaffedes til samme formål syv stykker egetømmer⁹. 1671, da en rist med grav blev repareret, var der i alt tre riste¹⁰.

Et fritstående *†klokkehus* havde indtil 1903¹¹ sin plads vest eller sydvest for skibet og tæt op mod vestre kirkegårdsdige (sml. fig. 4). Bygningen, der er nævnt første gang 1606 (sml. *†vindfløj*), var af ydre beslægtet med de ældre af landsdelens klokkehuse. Konstruktionen (Haupt V, fig. 878) var derimod anderledes, uden midtstolpe og med hvervæg underdelt af to højstolper, således at det

Fr. Jensen, Sønderborg

Fig. 3. Ullerup. *Tympanon, i museet på Sønderborg slot (p. 2249).

samlede antal højstolper kom op på ialt tolv¹², en form, der svarer til Nørre Brarup i Angel¹³. — De talrige reparationer, som klokkehuset var genstand for mellem 1606 og 1903, gjaldt i første række væggenes lodrette bræddetbeklædning, tagspånene og selve pyramidetaget; den hos Haupt gengivne tegning viser da også en konstruktion, der meget vel kan være af middelalderlig oprindelse¹⁴, men som er præget af en enkelt større istandsættelse (de profilerede kopbånd under tagets ene side), der antagelig har fundet sted o. 1675—1750 og da måske snarest 1730 eller 1737¹⁰.

Kirken består af kor (med $\dagger$ apsis) og skib fra romansk tid, korforlængelse og et kapel på skibets sydside, begge sengotiske, samt et tårn i vest fra 1903. Orienteringen har afvigelse til syd.

De bevarede, romanske afsnit, koret og det lange skib, er opført af *rå kamp* med hjørner og andre detaljer af *granitkvadre*, over en profileret dobbeltsokkel (p. 2202, fig. 2—3), der er velhugget og ensartet under hele bygningen. Fra den nedrevne $\dagger$ apsis stammer adskillige krumhugne sokkelkvadre, der er genanvendt under korforlængelsen. Skibets romanske murhøjde over soklen er godt fem meter, korets en smule mindre.

Koret har haft to ret lavtsiddende vinduer i hver flankemur; af disse er det østre i syd ødelagt, mens de tre andre, som vistnok har kilestensstik, er tilmurede. Sydvinduet måler udvendig 125 × 65 cm, og dets sål er hævet 195 cm over soklen; nordvinduerne har omtrent tilsvarende ydermål, og indermålet synes her at være ca. 140 × 100 cm. Der spores ingen oprindelige vinduer i skibets i øvrigt velbevarede nordmur, og heraf kan man antagelig slutte, at hver af det langstrakte skibs flankemure fra første færd kun har haft to vinduer, som må have siddet på de nuværendes plads. De to brede og (vistnok) høje døre, der synes at bryde begge sokkelskifter, er dels tilmurede, dels ødelagte af vin-

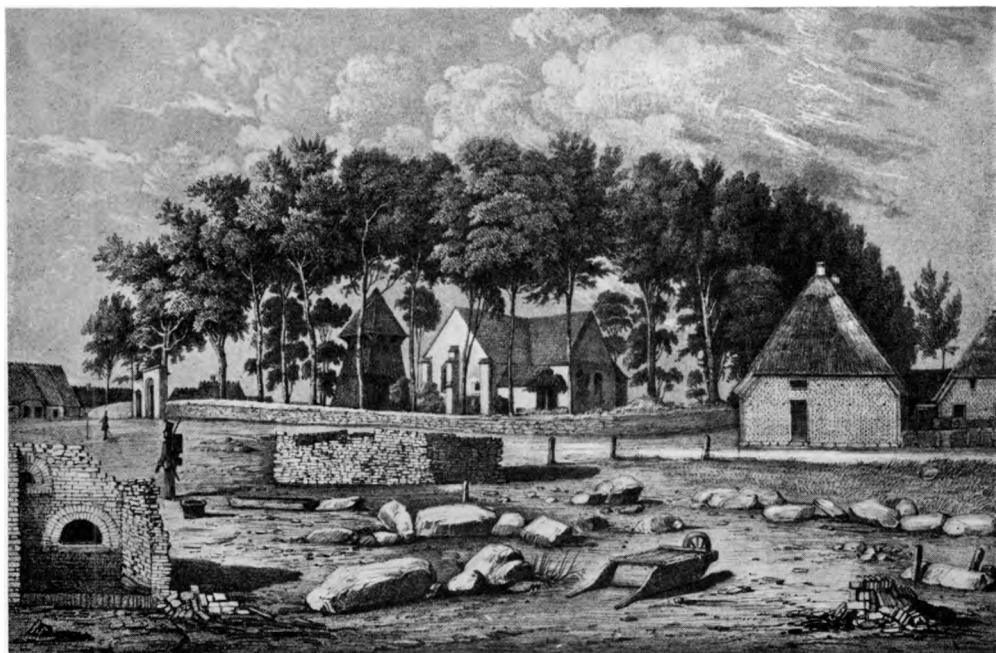

Fig. 4. Ullerup kirke 1849. Efter »Erinnerungen an Schleswig. Skizzen aus dem Album eines sächsischen Offiziers (des Herrn Majors von Brück vom 3ten kgl. Sächsischen Linien Infanterie Regiments)«. Dresden 1850. Litograferet af C. W. Arldt.

duer; af disse døre har i hvert fald den nordre haft udvendig fals, og det er muligvis i denne dør, det fig. 3 gengivne **tympanon* har haft plads. Tympanets nedre del med to elegant hugne løver¹⁵ og den (senere fundne) øvre del¹⁶ med enden af korsstaven er hugget i to forskellige granitsten (den nedre grå, den øvre blå); bredden er 150 cm og den samlede højde 73 cm. — Af taggavlene er kun skibets østre i behold, sat af hovedstore kampesten i jævne skifter og med en senere brudt åbning.

Indre. Den runde, kvadersatte korbue med 25 cm høje, hulkantede kragbånd (ca. 235 cm over stolestadegulv) er noget ændret i nord.

Tilføjelser og ændringer. Begge de sengotiske tilbygninger er opført af munkesten i munkeskifte og for korforlængelsens vedkommende med anvendelse af sokkelmaterialet fra den nedrevne apsis. Både korforlængelsen og kapellet er stærkt skalmuret, men der kan dog næppe være tvivl om, at de må henføres til tiden o. 1450—1525.

Korforlængelsen, der antagelig er ældst, har samme udstrækning som det ældre korfag. Nordre flankemur har fem skifter under sugfjælen et savskifte og derunder en båndblending på fire skifters højde. Gavlen har omtrent i tagets fodlinie en tilsvarende båndblending, her med to savskifter underneden; selve taggavlen brydes af fem højblendinger flankeret af cirkelblendinger (sml. fig. 1).

Over midtblændingen, der ligesom yderblændingerne har prydskitte af løbere, er der to små, fladbuede, tilmurede glugger. Midt i gavlen er der een halvsten dyb, vindueslignende blænding og indvendig tre fladbuede, af hvilke den midterste er 160 cm høj (50 cm over gulvet), de to andre 75 cm (ca. 80 cm over golv).

Korets hvælv. Forlængelsens indre er overhvælvet ved opførelsen og sammen med det romanske kor; de to krydshvælv har vederlag i væggene, helstens gjordbue, kvartstensribber og slutsten; trækhuller i flere svikler. — I korforlængelsen og det romanske kors sydmur spores store, fladbuede vinduer, som kan være samtidige med forlængelsen.

Sydkapellet er muligvis opført af og for ejerne af den adelige gård, Blansgård; denne tilhørte i middelalderen og indtil midten af 1640'rne slægten Magnusen¹⁷. Kapellet var i Blansgårds eje 1680¹⁸ og havde da formentlig været det længe, eftersom gården havde sin åbne begravelse (nævnt 1668, jfr. p. 2263) i bygningen, der i øvrigt på et lidt senere tidspunkt (1696)¹⁰ benævnes »Blanser«-kapellet (sml. †fyrstepulpitur nr. 2 p. 2259).

Det to fag brede kapel er som nævnt stærkt skalmuret, og taggavlen er helt fornyet 1871⁷, men før den tid synes gavlens fodlinie at have været markeret med en trappefrise eller en frise af aftrappede trekantter (sml. fig. 4). Flankemurene har nu falsgesims, men i vest ses rester af et tandsnit. Indvendig i sydmuren, omkring de nuværende vinduer, ses to store, fladbuede tilmuringer, der antagelig har omsluttet hver sit oprindelige vindue svarende til de to fag otte-delte hvælv; disse har vederlag i murene, helstens spids gjordbue, kvartstens ribber og flere trækhuller; på undersiden af ribbesammenstødene er der modelleret otteoddede stjerner. — Ved kapellets opførelse blev skibets mur i hele kapellets bredde afløst af en mur med to høje, spidsbuede arkader, som hviler på en firkantet pille. Om en samtidig planlagt overhvælvning af skibet, se ndf.

Da våbenhuset (p. 2251) blev nedrevet 1858, indrettedes som første led i en omfattende istandsættelse 1858—60⁷ et nyt †*våbenhus* i kapellets vestfag, mens østfaget omdannedes til et †*sakristi*. Rummene udskiltes fra skibet og fra hinanden med mure, en bred hoveddør indhuggedes i kapellets vestmur, og loftet udbedredes. Dette »loft« må være identisk med gulvet i Blansgårds pulpitur, der således blev stående, mens den udvendige stentrappe¹⁹ op til samme blev fjernet og døren tilmuret⁷. Orgeltrappen flyttedes til våbenhuset, hvilket antagelig vil sige, at orglet stod på pulpituret, hvorfra det dog blev flyttet 1859⁷. Sakristiet blev o. 1864 benyttet til mødelokale²⁰ og skole (kronik). Denne indretning af kapellet bibeholdtes til 1903, da kirkens indgang flyttedes til det nyopførte tårn (p. 2251).

Skibets planlagte overhvælvning. På nordsiden af den omtalte arkademur mellem skib og sydkapel er der to spidsbuede hvælvforlæg, som viser, at man på daværende tidspunkt påtænkte at bygge fire (?) fag hvælv over skibet.

E. M. 1956

Fig. 5. Ullerup. Indre, set mod øst.

Tårnet ved skibets vestende er opført 1903 (arkitekt C. Vosz, Kiel) »in landes-üblich, einfacher Erscheinung«²¹. Det er af kløvsten forneden, af røde sten foroven, og dets underetage er indrettet til våbenhus med indgang fra vest. Et

trappehus i nord er muligvis lidt yngre.

Et †*våbenhus*, der indtil 18587 havde plads foran skibets syddør (sml. fig. 4), er nævnt første gang 1613⁹ i forbindelse med nytækning.

Et †*benhus*, der 1655 blev forbedret af murer og tømrer, og som er omtalt sidste gang tre år senere i forbindelse med indkøb af mursten¹⁰, var antagelig en selvstændig bygning.

†*Tagrytter*. Det klokketårn, som 1615 gennemgik en større istandsættelse⁹ (sml. også †vindfløj), var en tagrytter²². 1642 var der en udgift til »das Dach zu öffnen, da der neu thurm itzo stehet«²³, og af kontrakten med snedkerne H. W. Eckersberg og Jens Thodberg om tårnets nedrivning 1792⁷, fremgår det, at tagrytteren stod over skibet, hvor de fire bjælker, den hvilede på, måtte fornyes sammen med loftsbrædder og spær. Blyet solgtes samme år for 1771 mk.²⁴.

*Hovedistandsættelsen 1858—60*⁷ var omfattende. Skibets vestgavl, som havde tre støttepiller (sml. fig. 4), formentlig dem der er nævnt 1634⁹, fornyedes sammen med skibets bjælker og spær, der indtil da var af eg²⁴. Udskiftningen af bly med tagsten over kor og skib, som allerede var påbegyndt 1786⁸, fuldførtes. Kapellet, der i alt fald mellem 1642⁹ og 1739 var spåntækt¹⁰, havde antagelig fået sit tegltag forinden. Kirkens ældre og højere siddende vinduer afløstes af de nuværende spidsbuede, våbenhuset blev nedrevet og sydkapellet omdannet til våbenhus og sakristi (p. 2250).

Kirken er helt præget af den netop omtalte istandsættelse 1858—60 og tårnbyggeriet 1903. Tårnet står i blank mur med skifertag, de øvrige afsnit hvidkalkede med blådæmpede tagsten. Vinduerne er af jern, i tårnet med kulørt glas; skibets synlige bjælker er rødmaled, med gule brædder og blå staffering.

†*Solur*. En solskive blev repareret 1837, og 1859—60 betalt for en solskives ophængning⁸.

†*Vindfløje* (?). En smed fik 1606 betaling for at lave en stang og sætte den op på klokkehuset, og 1615 blev »spidsen« sat op på klokketårnet⁹ (dvs. tagrytteren); i begge tilfælde drejede det sig antagelig om vindfløje.

†*Glasmaleri*. 1627 fik glarmester Johan Brues 13 mk. for tre vinduer med våben⁹.

En *kalkmalet* indskrift på korets østvæg meddeler på latin: Denne kirke er under Guds forsyn fornyet overalt og dekoreret med farver år 1696, da hr. Ph. Lund var førstepræst, og hr. Nic. Kühl var andenpræst.

INVENTAR

Kirkens indre vidner endnu om hovedrestaurationen 1858—60⁷, da meget af inventaret ændredes (altertavlen, fra 1707, pulpitur) eller fornyedes (alterskranke, *døbefont, stoleværk og pulpitur), orglet flyttedes og alt træværk maledes med egetræsfarve. Af middelalderligt inventar er kun bevaret den gotiske alterkalk, døbefonten og krucifikset; prædikestolen, fra 1578, undergik visse ændringer ved dens flytning i forbindelse med kirkens almindelige hovedrestauration 1696 (kronik), og 1799 stafferedes inventaret af Nic. Nissen (jfr. pulpitur).

Alterbord, muret af munkesten, sikkert samtidigt med østforlængelsen, men vistnok forhøjet med et par skifter små sten og afrettet, rimeligvis i forbindelse med altertavlens opsætning 1707. Det står 91—94 cm fra østvæggen og er 130 cm højt, 176 langt og 94 cm dybt; i bagsiden findes en 43 cm dyb, aftrappet, 79 × 55 cm stor niche, hvis sål ligger i niveau med gulvet.

Alterklæde, nyere. 1655²⁵ var †*alterklædet* af blåt damask med et krucifiks, 1796 af rødt »plys« med gule silkefrynser²⁰.

Altertavle (sml. fig. 5) med reliefskåret »An(n)o 1707«, udført af billedhuggeren fra Brohus på Als, Anthon Günther Frese, der ifølge kontraktkoncept af 23.

K. M. 1959

Fig. 6. Ullerup. Indre, set mod vest.

aug. 1706¹⁸ med et års frist fra dags dato skulde levere en ny altertavle efter den givne tegning; til søjler og gesimsværk skulde anvendes godt, frisk egetræ,

men lindetræ til billedhuggerarbejdet. Kirken vilde levere materialerne.

Tavlen, hvis proportioner er uheldigt ændret ved de muligvis 1859 tilsatte vingers smalle form, er arkitektonisk opbygget med postament, stor- og topstykke. Oprindeligt har den måske som den omtrent samtidige tavle i Broager (p. 2308) haft evangelistfigurer i storvingerne og stående på storgesimsen, idet der i regnskaberne for 1881²⁶ omtales fire træfigurer på loftet, næsten ormædte, og som antoges at forestille de fire evangelister. Det oprindelige, slanke, tidselagtige slyng, der flankerer stor- og topfelt og endvidere findes i friserne og omkring frisefremspringenes årstal er ved altertavlens »udbedring« 1859⁷ blevet efterlignet i de udsavede fyrretræsvinger, med indsatte »rafaeliske« englebørn svarende til Tandslet-tavlens (Als sdr. hrd.). Som gavlstykke tjener to løst sammensatte, udsavede felter, det nederste omgivet af fligede blade.

1711 betaltes 49 mk. i kostpenge for maleren, der malede det nye alter¹⁰, hvis rammeværk nu står brunligt med uægte forsølvet og forgyldt tidselværk, der stikker af mod de hvidlakerede søjleskafter stærkt forgyldte kapitæler og rammeprofiler. I tavlens felter er der oprindelige malerier på træ, i postamentfeltet nadveren, forringet ved senere overmaling, i storfeltet Kristus på korset mellem Maria og Johannes, ved korsets fod Magdalene og i baggrunden en kvinde med et barn, der hviler hovedet i hendes skød; i topfeltet opstandelsen. De to gavlfelter, rimeligvis opsat og malet 1799 af Nicolai Nissen, fra Varnæs (jfr. pulpitur), forestiller himmelfarten og herover Vor Herre i skyer.

Den forrige *†altertavle* var muligvis en baldakintavle, idet regnskaberne 1615 omtaler »de Decke up dem Altare« og 1642 »das Überstück«; sidstnævnte år maledes alteret af to Tønder-malere⁹.

Altersølv. Kalke. 1) (Fig. 7), sengotisk, o. 1450, delvis svarende til Tønder Kristkirkes sygekalk fra 1435 (p. 958), med sekssidet fod hvorpå nittet og fastloddet et støbt krucifiks, og knop med spidse, krydsskraverede vinduer og rudebosses, hvis reliefminuskler: »ihesus« muligvis har været omgivet af emaille; oprindeligt bæger. 18 cm høj. 2) (Fig. 8), rimeligvis identisk med den kalk (og disk), der 1618 leveredes af guldsmed Peter Bures, Flensborg (ellers ukendt), for 51 mk. 9 sk. i arbejdsløn og hvortil brugtes 41¼ lod sølv for 48 mk., 15 sk. 9 p.⁹. Den har sekskantet fod og tilsvarende skaftled med graverede firblade, knop, hvis spidse tunger har vinduesgennembrydninger, rudebosses med reliefversaler: »ihesus« og påloddede, støbte englehoveder, samt oprindeligt bæger. Forgyldt; 20 cm høj. *Oblatæske* 1949, fra C. C. Hermann, Kbh. *Vinkander.* 1) 1851⁸, af københavnsk porcelæn, sort, med guld Kors. 2) 1936, Kbh., svarende til oblatæske.

Sygekalk af renæssanceform, skænket 1672, og antagelig en efterligning af en ældre kalk, med lav, ottekantet fod og fodplade, standkant med lodrette streger vekslende med punkter og på en af fodens sider et støbt krucifiks over kranie og korslagte knogler samt plade med »inri«. Rundt skaft med småringe og foldeværksagtig knop med fremspringende rudebosses hvorpå reliefversaler: »Iesus«. Bægeret har stærkt skrånede sider. Under foden graverede versaler: »asMV's Iessen CVster In VLD rVp«, hvis store bogstaver ved sammenlægning giver årtallet 1672. 10,5 cm høj. Samtidig *disk* med graveret cirkelkors på randen og versalerne: »Nisi ederitis« etc. Johan 6 v. 53. — En ældre *disk* med slidte stempler findes i præstegården. 1735¹⁰ betaltes 15 mk. 13 sk. for diakonatets *†sygesæt* til »Goldarbeiter« Hinrich Jacobsen, Flensborg²⁷, antagelig det ene af de to sygesæt, der nævnes endnu i inventariet 1806²⁰.

Alterstager af messing, nyere.

Krucifiks (fig. 10), et fint arbejde fra sidste fjerdedel af 1400'erne, processionskrucifiks eller måske fra en altertavle, på nyere kors. Figuren, 61 cm høj,

E. M. 1956

E. M. 1956

Fig. 7—8. Ullerup. Alterkalk nr. 1 (p. 2254) og nr. 2 (p. 2254).

har fornyede arme, der fejlagtigt er gjort vandret strakte; højre fod delvis afbrudt. Hvidmalet. På korets nordvæg.

Et *†fyr-* el. *†røgelsekar* nævnes i inventarierne 1655 og 1668²⁵.

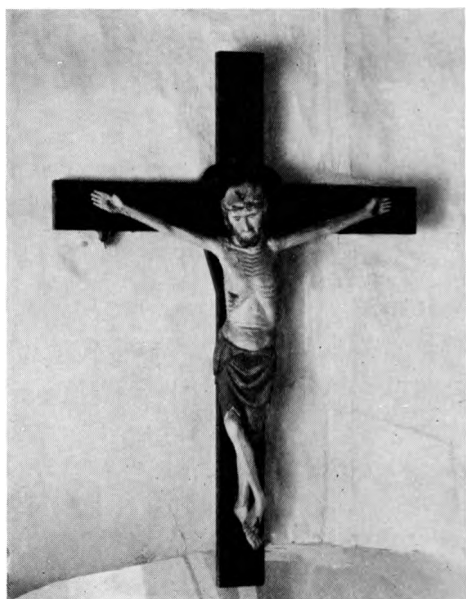
En *†messehaigel* af rødt, ternet fløjl, hvorpå et krucifiks af perler og med store, indfattede rubiner på hænder og fødder, omtalt i inventariet 1655²⁵.

†Brudesølv. 1614 solgtes en sølv *†brudekrans* på 74 lod for 85 mk. 9 sk. til »vor nådige fyrste og herre«⁹. 1796 og 1803 holdt præsten brudekrone og -smykke for de kgl. undersåtter, men de adelige undergivne var ikke pligtige til at tage disse²⁰. Endnu 1862 holdt præsten brudekronen, for hvilken der betaltes, uanset om den brugtes eller ej²⁸.

†Knæleskamler(?) til altergæster. 1640 købtes grønt klæde til beklædning af de to stole ved alteret⁹.

Alterskranke fra hovedrestaurationen 1859 f., da man ønskede en ny som den i Broager⁷; hesteskoformet, med slanke træbalustre.

Døbefonte. 1) Gotisk, et gotlandsk eksportarbejde af kalksten, af den spidsbuede bægerbladstype, men stærkt forhugget og forkert suppleret 1926; muligvis den »Döpesten« som 1613 hentedes i Dybbøl⁹. Den lave, keglestubformede fod over lodret kant bærer et nyere skaft bestående af rundled under tovtav. Kummens øvre kant over de slanke spidsbuer med »cirkelkapitæler« er afsavet, muligvis efter at den 1858 var solgt og anvendt som blomsterbeholder²⁹. I

E. M. 1956

Fig. 9. Ullerup. Korbuekrucifiks
(p. 2256).

Dåbsfæde. 1) O. 1700, af messing, glat og med ret smal kant. 2) Nyt, af messing. 1613 omtales en gammel »døbekeddel«⁹.

Dåbskander. 1) Nyere, af messing, 2) skænket 1960.

Korbuekrucifiks (fig. 9), gotisk, fra o. 1350, med nyere, næsten vandret strakte arme og hænder. Den lille, tovsnoede tornekrone er skåret i eet med hovedet, hvis fremfaldende hårløkker nu mangler. Øjnene er lukkede, munden stor og slap med let nedhængende mundvige. Den stærkt afmagrede krop har stort spydsår i højre side. Langt lændeklæde, der lader højre knæ frit, med hængeflig i venstre side; de store fødder er stærkt udadkrydsede. 93 cm højt. Nyere kors. Sekundær staffering, bleg karnation og brunt lændeklæde. Tidligere over korbuen, nu syd for denne.

†*Krucifiks.* 1806 omtales i inventariet²⁰ et krucifiks skænket af pastor Fabricius (1789—1804).

Prædikestol (fig. 13), i ungrenæssance, med reliefskåret årstal 1578, sikkert 1696 afkortet med eet fag i forbindelse med prædikestolens flytning til sydvest-hjørnet af korbuens nordre vange. Det fjernede fag, nu anbragt bag på altertavlen, har oprindeligt tilhørt opgangen eller været nærmest denne. Stolen, der har form af en regelmæssig, firesidet polygon, nu med eet opgangsfag, og som med sine indlagte felter og »perspektivøjne« står Tøndertypen nær, er rimeligvis fra samme værksted som de to sydslesvigske stole i Kr. Südtondern, Medelby fra 1581 og Ladelund fra 1583³³. I hvert storfelt findes en arkade med

kummens ene side et cylindrisk (ikke helt gennemboret) afløbshul, hvori fastmuret en lille, tynd bly- el. tinplade, rørformet sammenbøjet, måske stammende fra 1853 da fonten blev loddet. 1838 repareredes og forgyldtes fonten⁸. 1839³⁰ vedtog man at flytte den nye font (se ndf.) fra dens plads under orglet i sydkapellet³¹ op til alteret ved korets nordvæg. 1858 solgt og 1926 genopstillet midt i koret efter en istandsættelse. (Mackeprang: Døbefonte p. 413).

*2) (Fig. 11) 1839, af træ, udført med Ulkebøls (Als sdr. hrd.) som model³⁰; 49,5 cm i tv. og 91 cm høj. Stafferet med forskellige brunlige farver. I museet på Sønderborg slot (nr. 82).

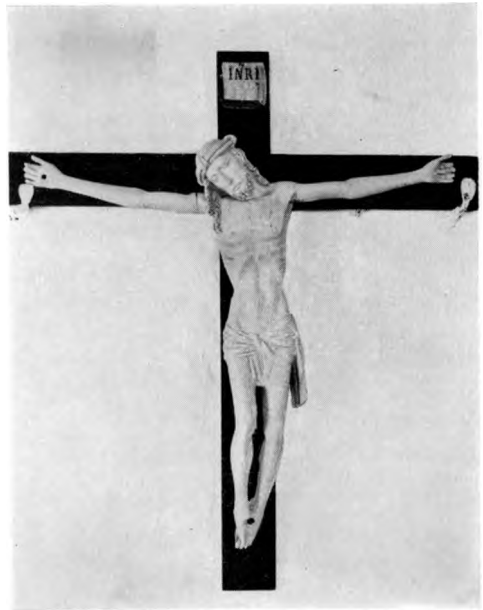
Fonte»himmeh, skænket 1939, udført af kunstsmed Knud Eibye, Odense³².

overløbende gesims og halvrosen i bueslaget; portalfeltet optages af en blodomgivet cirkelmedaillon, hvori stærkt frem-springende, rustningsklædte mandsbust-er med forskelligt udformede hatte eller hjelme (fig. 12) og med tidens høje pibekrauer. I frise- og postamentfelter er der latinske indskrifter med relief-versaler, i frisen: »Verbum domini« etc. samt »Anno d(omi)ni MDLXXVIII«, i postamentfelterne 1) (feltet bag altertav-len) »Erunt verba ... Deu. 6«, 2) »Hodie si vocem d(omi)ni ... Eb. 3«, 3) »Oves meæ ... Ioh. 10«, 4) »Verba qvæ ego ... Ioh. 6«, 5) »Narratione(m) divina(m) ... Sir. 6« og 6) »Beati qvi audiu(n)t... Luc.

11«. Storfelterne flankeres af smalfyldin-ger, hvorimellem, på hjørnerne, slanke søjler; de spidse frise- og postamentfrem-spring og deres flankerende led har stående rektangelfelter med intarsia, inderst en lys træplade (nu erstattet af en korkplade) omgivet af en lys og en sort ram-me. Nyere, fladt svungen underbaldakin med hjørneribber og nyere opgang, nok fra 1859⁷, til dels med anvendelse af ældre materialer. Himmelen, af fyr, er fra tiden kort efter 1796, da den brøstfældige $\dagger$ himmel ønskedes fjernet³⁴. Den er femsided, med udsavede, gennembrudte ovaler i hængestykkerne og lige afskårne, riflet gennembrudte topstykker med hjørnekugler; muligvis ældre hængedue.

I forbindelse med prædikestolens flytning 1696 (da der samtidig brødes et vindue på skibets nordvæg for at skaffe lys) arbejdede Sønderborg-snedkeren Hans Jepsen og hans svende 18 dage ved stolen (samt ved stolestaderne)¹⁰. 1859 f. foretoges en grundig restaurering⁷. Stolen står nu i træets farve (mørk eg), med forgyldte bogstaver (postamentfeltet bag altertavlen har uægte for-søvede bogstaver på sort bund), himlen er egetræsådræt med guld på tandsnit, topkugler og hængedue; under opgangspanelets egetræsådring er der ældre far-ver. — 1642 omtales i regnskaberne en staffing ved to Tøndermalere⁹.

Stolestader fra hovedrestaureringen 1858—60³⁵, med udbugende sidestykker; de afløste et sæt fra 1789—90, forfærdiget af snedkrene Eckersberg og Jens Thodberg⁸; Stoledørene var malet af Nicolai Nissen (jfr. pulpitur), stolenum-meret omgivet af en blomsterkrans. Flere af dørene anvendtes senere til orgel-trappen³⁶. 1617 lavede Jens snedker, Sønderborg, og hans svende nye $\dagger$ frue-stole⁹. Stolestaderegistre er bevaret fra 1668¹⁰ og 1782³⁷.

E. M. 1956

Fig. 10. Ullerup. Altertavle- eller processions-krucifiks (p. 2254).

Ens *skrifte-* og *degnestole*, muligvis fra 1858 f., delvis sammensat af ældre materiale; i korets nordøst- og sydøsthjørne. 1617 omtales en †skriftestol⁹. 1668 var der to †skriftestole i koret, præstens bag alteret, kapellanens nærmest kvindestaderne, og ved alteret fandtes †degnestolen¹⁰.

†*Herskabsstole m.m.* Ifølge et stolestaderegister¹⁰ var mandsstolenes tilhørsforhold 1668 således: nr. 1 og 2 tilhørte den fyrstelige gård Ballegård, nr. 3 fyrst Christian, men var tillagt Lundsgård [den tidligere Avnbøllund], nr. 4 brugtes af de fyrstelige betjente, nr. 5 tilhørte Avnbølgård; nr. 6 var en tjenerstol. — 1696 omtales Blansgårds adelige stol³⁴. — Fra Søren Abildgaards besøg i kirken 1776³⁸ findes en beskrivelse af de forskellige våbner på stolestaderne. Ifølge denne fandtes et hertugeligt stolestade, hvorpå var malet det hertugelige sønderborgske våben, muligvis den ovennævnte stol nr. 1 el. 2 tilhørende Ballegård, som 1590 var erhvervet af hertug Hans d. Yngre. På to stolestader både på mands- og kvindesiden »stod i Træ udskåret Banner Vaabn med Fahner paa Hielmen, tillige med et andet, som i hvidt Felt havde en sort Biørn med en Guld Hals Ring, og paa Hielmen Forparten af bemælte Biørn giennem en Skantze Kurv«. Dette Banner-våben er rimeligvis en forveksling med Erik Uges til Avnbøllund, gift med Dorothea Wonsfleth (hvis slægt bar det ovfr. skildrede bjørne-våben) og således muligvis identisk med det ovennævnte stade nr. 3. »Lidt længere nede i Kirken«, dvs. stolestade nr. 5, stod »Morits Hokens Dideric Hokens Sohn Ao 1635« [indskrift] med hans våben »en gul Gedebug i røt Felt og samme Dyrs Forpart paa en kronet Hielm«, derhos »Magdalena Hoken. s. Claus von Boeckewolten [Buchwaldt] Docter«, »et sort Vildsviin Hoved med Hals; paa Hovedet en Krone, Feltet hvidt, paa Hielmen samme Hoved, Tungen udstrakt af Munden og forgyldt« [Buchwaldts våben]. Denne stol med en smuk dør, hvorpå de omtalte ejernavne var udskåret, havde Mavrits Høk ladet indrette, efter at han for hertug Philip og kongen havde tabt sin sag vedr. en strid 1632ff. med hertug Frederik af Nordborg som ejer af Ballegård om den ene af gårdens stole³⁹.

Et †*skab*, bag alteret, anskaffedes 1645⁹, og 1732 et nyt sammesteds¹⁰.

Pulpiturer (fig. 6) i vest og nord, ombygget 1859⁷, men sammenstykket af ældre dele (se ndf.). Fyldingerne, der er af forskellig bredde, adskilles af ret brede rammestykker med karnisprofil, postamentfeltet er gennemløbende, men der er intet frisefelt under profilgesimsen. Pulpiturerne hviler på ens, ottekan-tede jernsøjler, rimeligvis fra 1859, da vestpulpituret nedbrødes, og det nye her sænkedes i højde med nordpulpituret, der afrundedes i østenden.

Stafferingen består efter en restaurering 1927 af en gråsort marmorering, men fem fyldinger i vest og een i nord har malerier i ovalfelter, fra 1799 (jfr. ndf.) og før. Det midterste af de fem vestre indeholder det glycksborgske hertug-våben, nu opmalet på blommefarvet baggrund; i fyldingerne på hver side af

våbenet er der ovalfelter med skyformationer på lysblå baggrund, hvori en sort, oval tavle, nu uden indskrift, men som tidligere muligvis har båret den af Raben⁴⁰ omtalte indskrift:

»Diese Kirche ist angemahlt Ao. 1799 Nicolai Nissen, Christine Nissen in Warnitz« (sml. altertavle og stolestader). I de yderste af de fem fyldingers ovalfelter kvindeskikkelser med nøgen overkrop, i skyer, den ene holdende en vægt. Nordpulpiturets ovalfelt viser Vorherre med verdenskuglen over en tavle med hvidgul frakturindskrift, på latin: »Guds forsyn og menneskenes dumhed regerer verden«.

†*Fyrstepulpiturer*. 1) Det pulpitur, der 1634 bar hertugens stole (»Gestulle«), og som paneleredes af snedkeren nævnte år⁹, var muligvis opført over sydkapellet (jfr. p. 2250). 2) 1696 byggedes en »erhøhener« fyrstestol i det sydlige kapel, »Blanser-Capelle«¹⁰, uden udgift for kirken.

†*Pulpiturer*⁴¹. 1610 købtes Dantziger fyrredeller til en »Kerckenböne«, muligvis i vest, som Christen snedker og hans knægt året efter arbejdede 36 dage på. Et pulpitur, der 1748 omtales som nyt og 1751 som opført af en snedker på egen bekostning¹⁰, var rimeligvis placeret langs skibets nordvæg. 1859 opførtes et sydpulpitur som forbindelse mellem »herrepulpitret« (†fyrstepulpitret), og det nye i vest⁷ (jfr. tegning nævnt p. 2260).

Orgel, købt 1926 af S. Katharina kirke i Hjørring³², leveret af Fr. Nielsen, Aarhus; det har 13 stemmer, to manualer og pedal. Orgelfaçaden består af tre rundbuede portaler med trekantgavle. — Det i regnskaberne først omtalte †*orgel*, der havde 14 stemmer og var forsynet med fløje, byggedes 1637—38¹⁰; 1640 beklædte snedkeren det og lavede et gitterværk derom, og to Tøndermalere malede det¹⁹. Efter forskellige større reparationer, 1696 ved Hinrich Wiese(n), Kiel¹⁰, 1721 ved Lambert Daniel Karstens⁴², 1740 ved Joh. Daniel Busch, Itzehoe¹⁰, og 1786 ved J. H. Angel⁷, fornyedes orglet 1837 af Marcussen og Reuter; de gamle materialer solgtes på auktion³⁰. Orglets plads var da på sydkapellets pulpitur³¹, hvorfra det 1859 i forbindelse med en istandsættelse ved firmaet Marcussen og søn flyttedes til vestpulpitret⁷. 1897/98 hovedistandsattes det af samme firma⁸. 1917 besluttedes tinpiberne til krigsbrug²⁶.

Pengeblok, 1800'rne, en sammensinket fyrrekasse på tre høje, skrævende ben; konkav pengetragt. Brunmalet. I tårnrummet.

Chr. Petersen 1960

Fig. 11. Ullerup. *Døbefont 1839, i museet på Sønderborg slot (p. 2256).

E. M. 1956

Fig. 12. Ullerup. Prædikestol 1578, detalje af storfelt (p. 2257).

»Til Minde om Luthers 400aarige Fødselsdag, af Ulderup Sogns Kvinder«. 3) Tegning af kirkens indre, set mod øst, vist skænket af pastor Lange 1894. På sydkapellets vestvæg.

† *Maleri* af Kristi lidelse og opstandelse, skænket af pastor Fabricius²⁰ (1789—1804).

Lysekroner, nyere, af messingblik.

Klokker. 1) 1632, omstøbt af Peter Melchiorsen til Lidt kirke på den nordfrisiske ø Nordstrand, hvor store ødelæggelser fandt sted ved vandfloden 1634; 1640 med hertug Philips »Consents« købt af Ullerup for 800 mk.¹⁸ og transporteret af fire personer med otte heste fra Husum for 48 mk. Ifølge et sogn fandt en gammel kone efter vandfloden klokken ved stranden og meldte det til øvrigheden. I findeløn fik hun valget mellem at få den fuld af penge eller boghvedegryn; hun valgte grynene⁴⁵. — Plattysk versalindskrift i to linier omkring halsen: »Anno 1629 also ick hadde gehanget 122 ihar tho der ehe Gottes gegeben minen klange dho bin ick den 4. feb. dorigh vor warlosung [c: skødesløshed] der sol/daten im fhur tho reeten. De van der Lidt hebben mi wedderume laten geten dorich M. Peter Melchiorsen anno 1632«. I et retkantet felt med tovvstavramme på legemet: »Dho is staller im lande gewesen de woledle Augustus v. Bestenbor, stell. landtschriver Petrus Fincke, pastor H. Petrus Cloy⁴⁶, radtman Ocke Levesen, kerckgeswaren Ocke Laverensen unde Hans Knudtsen«. På legemet findes desuden to store medailloner med bebudelsen og korsfæstelsen og et relief af Kristus på korset mellem Maria og Johannes. På

Nyere *klingsung*, i degnestolen. — † »*Offerskål*« omtalt 1735⁴³.

Salmenummertavler til store skydenumre; sortmalede.

Præsterækketavler, to meget store i enkle profilrammer, sorte, med hvid kursiv, den ældste fra 1806, udført af snedker Jürgen Duus og malet og forgyldt af maler H. W. Eckersberg⁸; den yngre en efterligning. På korets sydvæg.

Malerier og billeder. 1) Riffelmaleri, 1700'rne, set fra venstre forestillende Kristus med verdenskuglen (fig. 14), set fra højre Kristus som smertensmand; på fyrretræ, 38 × 31,5 cm, inden for rundet ramme⁴⁴. På skibets nordvæg. 2) 1883, Morten Luther, olie på lærred.

Over fyldning med hvid skriveskrift:

Fig. 13. Ullerup. Prædikestol 1578, detalje (p. 2256).

Hude fot.

slagringen fire relieffer: 1) det holstenske nældeblad, 2) i skjold siddende, kronet løve med scepter i højre forpote, 3) som 1 og 4) hertugdømmernes våben. Hankene har skæggemasker; tvn. 110 cm. Ny ophængning 1952 ved Aug. Nielsen, Roslev; et kraftigt slid af knebelen ses allerede.

2) Genforeningsklokke fra de Smithske jernstøberier, tegnet af arkitekt Lautrup-Larsen⁴⁷.

†*Klokke*. Den lille (middelalderlige) klokke, omtalt i inventariet 1668, var uden årstal og indskrift og vejede 1630 pd.; den revnede 1726 under ringningen for hertug Philip Ernsts anden hustru Christine, der døde dette år, og omstøbtes 1728 af Joh. Hinrich Armowitz, Husum, for 393 mk. 2 sk. Indskriften foroven var ifølge regnskaberne¹⁰: »Et Fyrste-Par gav i min Trang Til Guds oc Kirckens Æres-Sang, mig min Forlaarne søde Klang«. — »V. G. G. Philipp Ernst, Erbe zu Norwegen, Hertzog zu Schleswig Holstein, Stormarn und der Dithmarschen, Graff zu Oldenburg und Delmenhorst. — V. G. G. Charlotte Maria, Hertzogin zu Schleswig Holstein, Stormarn und der Dithmarschen, Gräfin zu Oldenburg und Delmenhorst«. — »Christinæ Ducis interitum dum lugeo rite, / Exhalo Vitam, rima rapitque sonum. / Sed Pater et Mater Patriæ mihi reddidit auras / vitales, vitam servet Utriusque Deus!« (»mens jeg på rette vis sørger over hertuginde Christines død, mister jeg selv livet, og en revne betager mig min lyd, men fædrelandets fader og moder gengav mig livskraften, Gud bevare begges liv«). På kanten stod: »Me fecit Johan Hinrich Armowitz in Husum Anno 1728«. Afleveret til krigsbrug 1917.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) 1651. Nicol. Witte, præst i Ulderup, levede 88 år og lærte Kristi ord i ? år, [d. 1646]; sat af svigersønnen 1651. Hvidgrå kalksten, 160 × 97 cm, med reliefversaler, på latin; tværskrift i felt, der tunger sig efter skriftlinierne. Op ad sydkapellets østmur.

2) O. 1800. Metta Maria Pedersen af Ulderup, f. 20. april 1774, d. 22. aug. 1800; gravvers og »2. Cor. 5,1«. Smal, hvidgrå kalksten, 168 × 33 cm, med relieffraktur, navnene med store skønskriftsbogstaver, i tværskrift. Over skriftfeltet, mellem bladværk, Guds fremstrakte hånd med en vægt, hvorunder »3. M[ose] B[og] 19. 36«. Nederst på stenen symmetrisk slynget tulipanranke; kantprofilen er en smal tovvstav uden for hultav. Op ad korets sydside.

3) O. 1801. Pastorinde Christina Mayland, f. i Stenderup 7. marts 1768, d. i Ulderup 7. jan. 1801; religiøs indskrift. Hvidgrå kalksten, 180 × 45 cm, med reliefindskrift på tysk (skriveskrift og fraktur). Foroven symmetrisk bladorna-

ment, langs kanten en rundstav. På kirkegårdens vestre del.

4) O. 1814(?). Gunder Matthisen fra Auenbøll, f. 3. aug. 1743, d. 28(?) okt.

1814(?); herefter gravvers. Rød kalksten, 184 × 138 cm, med reliefbogstaver (skriveskrift og fraktur) foroven i stort skriftfelt, der omgives af bladværk med storblomster i hjørnerne; smal ramme inden for hulkant. Op ad korets sydмур.

†*Gravsten*. 1) 1590 lod Hans Matzen fra Sønderborg lægge to ligsten på Niss Jebsen til Blans og hans hustru Maries grave nordøstligt ved kirken, med den betingelse at stenene aldrig måtte fjernes fra gravene!¹⁰.

2) O. 1679. Jacob Vette, præst ved denne kirke i 15 år, d. 29. sept. 1679, 45 år⁴⁸. — 1857 solgtes gravsten fra kirken (Haupt).

Murede †begravelser. I inventariet 1668²⁵ findes en fortegnelse over de daværende begravelsers placering og tilhørsforhold: 1) i sydkapellet: Blansgård (i hvis begravelse der 1680 lavedes et vindue mod kirkegården⁵³), 2) »mitten auff der Deelen« (o: midt på gulvet): Avnbølgård, 3) i koret: præsterne, 4) under orglet: kapellanerne, 5) foran i det såkaldte karnhus (dvs. †våbenhus, p. 2251): degnene, 6) Jacob Jebsen i Blans foran den stol, som hører til Blansgård. — I koret nær alteret fandtes 1811 en stor, forfalden begravelse, som mentes at have tilhørt Ballegård²⁴; den opfyldtes 1812⁵⁴.

**Hjelm* (fig. 15), såkaldt »krebsehjelm« tilhørende en officersudrustning, af tysk type fra ca. 1620—40, men først kendt i Danmark efter 1642⁵⁰; tidligere anbragt over Blansgårds herskabspulpitur³¹ (p. 2259) sammen med en †*gravfane* (se ndf.)⁵¹. Nu i museet på Sønderborg slot (mus. nr. II, 144).

En †*gravfane* over generalmajor etc. »Fietschs« [Johan Fircks], arveherre til Blansgård⁵², d. 1667 57 år gl., omtales af Abildgaard³⁸; af våbenet skelnedes da kun en sort og hvidtavlet sparre i feltet. Hang tidligere ved Blansgårdpulpituret³¹, jfr. ovfr.

*Kirkegårdsmonumenter*⁴⁹. Over treårskrigens faldne findes een dansk og een tysk mindesten, fra krigen 1864 en granitobelisk rejst over 40 danske soldater, samt tre gravsten over faldne danske og een over faldne prøjsere. Endvidere er rejst en mindesten over » 73 Sønner, som blev tvunget i Døden i Verdenskrigen 1914—18«.

K. M. 1956

Fig. 14. Ullerup. Riffelmaleri, set fra venstre (p. 2260).

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Ullerup præstecirkiv: Bd. 6. Sager til aktfortegnelsen, læggene II 9—10.
 — Ca 1. 1606—50. Kirkeregnskabsbog. — Ca 2. 1781—1899. Kirkeregnskabsbog. — Ca 4. 1792—1900. Bilag til kirkelig og indberetninger om indkomster m.v. — H 3. 1696—1903. Kirken og dens inventar. — H 6. 1782—1891. Stolestadefortegnelser og sager angående stolestaderne. — *Sønderborg provstearkiv (før 1879)*: 1653—1780. Kirkeregnskabsbog for Ullerup. — 1783—1879. Kirkesager ordnet sognevis Sottrup-Ullerup. — 1836—1878. Visitationsprotokol for Ullerup. — *Sønderborg kirkevisitorium*: 251. 1785—1811. Ulderup. Kirchengebäude, c. p. Kirchenstühle und Gräber und verschiedene Bausachen. — *Sønderborg landrådsarkiv*: Akthæfte nr. 1454/34. — RA. Glücksborg. E. Kirke og skole: 85. 1506—1772. Sager vedr. kirke og skole i Ullerup. — Se i øvrigt arkivalier for Sønderborg provsti i almindelighed p. 2051 f. — Præsteindberetning ved Matthæus Gottlieb Chemnitz 2. aug. 1809 (NM). — Chronik 1897 ff. (ved embedet). — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Museumsindberetning af N. J. Termansen 1956 (istandsættelse af riffelmaleri). — Undersøgelse og beskrivelse af Elna Møller 1956, Erik Moltke 1956, 1957 og 1960 og Vibeke Michelsen 1960. Abildgaards dagbog p. 141. — Haupt II, 433 ff. — A. D. Jørgensen: Ullerup sogns

ældre historie, i SJyAarb. 1891, p. 30—81. — J. Raben: Ullerup Kirke og de adelige Gaarde i Sognet, i Fra Als og Sundeved, 3. hefte 1928. — C. Warncke, i Den nordslesvigske Kirke II, 353 ff.

¹ Se: A. D. Jørgensens udførlige: Ullerup Sogns ældre Historie. ² Om de hertugelige

patronatsstridigheder 1623, se RA. Glücksborg. E. Kirke og skole. 79. 1623—1740. Sager vedr. stridigheder om den kirkelige overhøjhed over kirker i Sundeved og på Als. ³ Danske Magazin 7. rk. I, 215 ff. (fundatsen foreligger i RA. Glücksborg. E. Kirke og skole. 85. 1506—1772. Sager etc.; i denne regnskabspakke benævnes kirken 1506 »St. Annæ«), — Endnu 1573 tales om vikariets rente og hovedstol (RA. Hans d. Yngre. 12. Div. sager vedr. Hans d. Y. sagligt ordnet. 1564—1622. Læg 6. Sager vedr. kirkerne 1570—1607). ⁴ En Præstegaard i Sundeved under Krigen 1864. Breve fra Pastor N. L. Feilberg i Ullerup, i Museum 1890, p. 35 og 84. ⁵ SJyAarb. 1925, p. 295; ifølge en variation af sagnet skulde kirken tidligere have ligget på Blans mark (kronik). ⁶ A. D. Jørgensen p. 75 f. ⁷ Ullerup præstearkiv: Ca 4. 1792—1900. Bilag etc. ⁸ Ullerup præstearkiv: Ca 2. 1781—1899. Kirkeregnskabsbog. ⁹ Ullerup præstearkiv: Ca 1. 1606—50. Kirkeregnskabsbog. ¹⁰ Sønderborg provstearkiv (før 1879): 1653—1780. Kirkeregnskabsbog etc. ¹¹ Ullerup præstearkiv: H 3. 1696—1903. Kirken etc. ¹² På litografiet fra 1849 (fig. 4) har tegneren forenklet konstruktionen og kun forsynet bygningen med otte højstolper. ¹³ Kunstdenkm. Kr. Schleswig, p. 414. ¹⁴ En af Carsten Petersen (SJyAarb. 1942, p. 165) given oplysning om, at et klokketårn af træ skulde være opført af tømmer fra det nedbrudte Filipsborg (p. 2247), stammer antagelig fra kronikken (der dog skriver klokkehus). I det foreliggende materiale findes intet, som bekræfter denne meddelelse, hvad enten det nævnte klokketårn er betegnelse for klokkehus eller tagrytter. ¹⁵ En meget hård åre, der løber fra den heraldisk højre loves bageste pote skråt op over stenen, har voldt stenhuggeren store kvaler ved hugningen af løvens hale, der er ganske deform. ¹⁶ Den nedre del blev 1937 erhvervet til museet i Sønderborg fra Hans Jørgensens stuehus i Blans (Blansvold), hvor den lå som trappesten. Den øvre del blev fundet 1949 i Ullerup kirkegårdsmur, til højre for hovedindgangen, og overladt til samme museum (nr. II, 594). Mackeprang: Granitportaler p. 222, 261 f., 265; jfr. samme: Døbefonte p. 213 og 410. ¹⁷ A. D. Jørgensen p. 61 ff. — En Jep Magnussen herfra var 1506 medstifter af S. Annagildet ved Ullerup kirke (p. 2246). ¹⁸ RA. Glücksborg. E. Kirke og skole. 85. 1506—1772. Sager etc. ¹⁹ Jfr. 1807 (Sønderborg kirkevisitorium: 251. 1785—1811.

Ulderup. Kirchengebäude etc.).²⁰ Ullerup præstearkiv: Cc 1. ca. 1785—1899. Inventarier etc.²¹ R. Haupt: Jahresbericht 1901/02, p. 11, nr. 7403.²² Betegnelserne klokketårn, kirketårn og tårn veksler, men de benyttes altid i modsætning til klokkehus.

²³ SJyAarb. 1942, p. 165. Det kan ikke afgøres, om sidste del (»hvor det nye tårn nu står«) dækker over en fornyelse eller en flytning (fra koret?).— I årene o. 1642 gennemgik kirken en hovedrestauration bl. a. på tagene, men under 1642 er der til tårnet kun opført seks brædder (note 9); se endvidere note 14 ovfr.²⁴ Sønderborg kirkevisitationium: 251. 1785—1811. Ulderup. Kirchengebäude etc.²⁵ Inventariet 1655 (Raben p. 14) svarer til et fra 1668 (note 10).²⁶ Ullerup præstearkiv: Bd 6. Sager etc.²⁷ Vedr.

stemplet, se Kunstdenkm. Stadt Flensburg p. 582.²⁸ 1862: Det forhen til hofkassen i Lyksborg erlagte gebyr for en brudekrone 10 mk. betales nu til præsten, som forhen måtte erlægges i Lyksborg, når bryllup skulde holdes på en forhen Lyksborger-stavn. Beboerne under Ballegårds og Bøgeskovs godser såvelsom de forhen hertugelige undersætter er fritaget for at betale for brudekronen (note 20).²⁹ Trap: Slesvig p. 373.

³⁰ Sønderborg og Nordborg amtsarkiv: 1836—49. Kirke-, skole- og fattigvæsenssager.

³¹ Claus Duus: Topogr.-hist. Darstellung der Halbinsel Sundewitt, Schleswig 1836, p. 117.³² Den nordslesvigske Kirke II, 354.³³ Kunstdenkm. Kr. Südtondern p. 179 og 151.³⁴ Sønderborg provstearkiv (før 1879): 1781—83. Protocoll über die Einnahme der königl. Kirchen auf Sundewitt.³⁵ Samtidig forsvandt de faste pladser i kirken, og folk kunde sætte sig, hvor de vilde. (Sønderborg landrådsarkiv: Akthæfte nr. 1454/34).³⁶ Raben p. 16.³⁷ Ullerup præstearkiv: H 6. 1782—1891. Stolestadefortegnelser etc.³⁸ Dagbogen p. 141.³⁹ RA. Glücksborg. E. Kirke og skole. 79. 1623—1740. Sager vedr. stridigheder om den kirkelige overhøjhed over kirker i Sundved og på Als; jfr. A. D. Jørgensen p. 59 ff.⁴⁰ Raben p. 14 ff.⁴¹ 1782 Stolestaderegister for pulpiturene (note 37).⁴² Ullerup præstearkiv: H 3. 1696—1903. Kirken og dens inventar.⁴³ Ifølge skrivelse af 12. dec. 1735 fra hertug Friderich til provsten har diakonerne i Broager, Ullerup og Sottrup bedt om, i stedet for at modtage offer i »die sogeannte im Diaconat Stuhl befindl. Opfer Näpfgen« at måtte få det foran alteret; det fremgår, at diakonerne i mere end 100 år har modtaget offer i deres stol i en bestemt skål (note 39).⁴⁴ Restaureret 1956 af N. J. Termansen.⁴⁵ Kirkehist. Saml. 1. rk. II, 486 ff., med udførlige regnskabsnotiser vedr. erhvervelse og transport; jfr. rgsk. for 1640 (note 9 og 18).⁴⁶ Fra 1603 præst i Lidt og en af de ni præster, der omkom ved vandfloden (note 45).⁴⁷ SJyKirkeklokker p. 11.⁴⁸ O. H. Møller: Historische Nachricht von der auf Sundewitt belegen Gemeine Ulderup ..., Flensburg 1759. Zweiter Band. Mit einer Vorrede ... von Prof. Falck in Kiel, Tondern 1822.⁴⁹ Krigergrave p. 36,

86, 154—158.⁵⁰ Sml. Finn Askgaard: Fodfolks- og rytterudrustning ..., i Arv og Eje, Odense 1960, fig. 11 og p. 106 (meddelt af Tøjhusmuseet).⁵¹ Hjelmene skal ifølge præsteindb. 1809 have tilhørt junker Chr. Albrecht von der Wisch, Blansgård, der solgte gården 1717. Ifølge museumsprotokollen tilskrevet Jacob Magnussen. Rimeligere er dog at tillægge hjelmen den tyske adelsmand Johann Fircks, †1667, hvis †gravfane ligeledes var anbragt ved Blansgård-pulpitret.⁵² Jfr. Raben p. 39.⁵³ RA. Glücksborg. E. Kirke og Skole. 85. 1506—1772. Sager etc.⁵⁴ Aflev. fra Kiel C III 2 (Sønderborg amts visitatorialsager) nr. 248.

Chr. Petersen 1960

Fig. 15. Ullerup. *Hjelm, i museet på Sønderborg slot (p. 2263).